

УДК 902.2: 908(477.73)

Требух О.О., Миколаївський державний університет ім. В.О.Сухомлинського

Требух Олег Олександрович (1980 р.н.). Аспірант кафедри всесвітньої історії Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського. У 2003 р. закінчив Одеський національний університет імені І.І.Мечникова. Автор 8 наукових статей з проблем історії та археології регіону Степового Побужжя. Тема дисертації – “Пам’ятки Степового Побужжя у II тис. до н.е.”.

Дослідження поселення сабатинівської культури Балабанівка I у 1997 р.

Запропонована стаття присвячена археологічним дослідженням поселення сабатинівської культури Балабанівка I, проведених експедицією МДУ під керівництвом Ю.С.Гребенникова у 1997 році. У статті робиться аналіз залишків архітектурних споруд та матеріальних речей, зафіксованих під час розкопок. Дається визначення характеру та значення поселення для населення регіону в середині II тис. до н.е.

This article is dedicated to the archeological research of the settlement of sabatyniv'ska culture Balabanivka I, which was made by the expedition of Mykolaiv State University under the leadership of U.S. Grebennikov in 1997. In the article there is the analysis of remains of the architectural buildings and material thing which were fixed during the excavations. It includes the character and the meaning of the settlement for the population of the region in the middle of II millennium B.C.

За доби пізньої бронзи регіон Надчорномор'я був заселений племенами сабатинівської археологічної культури (XIV-XII ст. до Р.Х.), які продемонстрували небувалий злет господарської діяльності в Степу, насамперед хліборобства, скотарства та ремісництва. Господарство сабатинівців гармонійно поєднувало землеробство й скотарство, що надавало поштовху розвитку різноманітних ремесел, промислів та влаштуванню побуту. В середині II тис. до Р.Х. Степ змінює свій споконвічний вигляд і вкривається густою мережею поселень. Значні центри-осередки сабатинівської культури постають і в Степовому Побужжі, яке стає центром цієї культури.

На сьогоднішній день в Степовому Побужжі відомо більше двох сотень поселень сабатинівської культури. В більшості випадків вони відомі за зборами підйомного археологічного матеріалу, дещо менше – за проведеним на них розвідковим шурфуванням, а лише на поодиноких пам'ятках проводилися широкомасштабні дослідження, серед них треба відмітити Виноградний Сад, Степове, Щуцьке I, II, Ташлик I, II, Бузьке I, IV, Кременчук, Балабанівка VII та інші. Більшість наукових даних, отриманих на підставі

досліджених пам'яток цієї культури, на жаль, поки що не введено до наукового обігу. Це в цілому не дає змоги більш детально оцінити характер, рівень матеріальної культури, побуту та господарства сабатинівських племен. Однак цю проблему можна вирішити за рахунок своєчасного публікування археологічних досліджень, які проводяться в регіоні, а також введення до наукового обігу досліджень попередніх років.

У запропонованій статті автор подає матеріали розкопок поселення сабатинівської культури – Балабанівка I, проведених у 1997 р. археологічною експедицією Миколаївського державного університету під керівництвом к.і.н., доцента Ю.С.Гребенникова та за участю В.Б.Гребенникова, К.В.Горбенка, А.В.Майстренка та інших [1].

Метою даної публікації є ознайомлення широкого загалу науковців з основним комплексом артефактів поселення, визначення характеру, структури та значення поселення Балабанівка I для населення регіону, аналіз залишків архітектурних споруд та матеріальних речей, зафіксованих під час охоронних розкопок.

Поселення Балабанівка I як археологічна пам'ятка була відома ще у 1960-х рр., коли на її території співробітниками Миколаївського краєзнавчого музею проводилися розвідки. Під час цих робіт був отриманий незначний археологічний матеріал. Насамперед, це уламки керамічного посуду, який свідчив, що даний об'єкт належав до епохи сабатинівської культури [2]. Розкопки 1997 р. дозволили скласти більш повну картину щодо цього поселення та життя й побуту його мешканців.

Поселення Балабанівка I розташовувалося на схилі невеликої, водоносної в минулому балки, приблизно в 0,5 км вище від її впадіння у заплаву частину р. Південний Буг (сучасний Бузький лиман). Схил балки у давнину складався з суглинку жовтого кольору з домішками піску. Територія, що оточує поселення, містить пісок та різну супісь. Виходячи з цього, місце для поселення було обрано не випадково, тобто на більш твердому ґрунті, який надавав захист будівлям від паводкової води. В цілому таке місцезнаходження поселення співпадає з традиційним розміщенням поселень сабатинівців та степових поселень інших епох (за доби ранньої бронзи – поселення катакомбної культури, та античні поселення). Ця теза має підтвердження поодинокими знахідками на поселенні Балабанівка I кераміки катакомбної культури та значними залишками античних артефактів. На момент розкопок площа поселення перебувала під кладовищем у центрі с. Балабанівка (Корабельний р-н, Миколаїв); у зв'язку з його переплануванням, забудівлею земельної ділянки й були проведені вищезначені рятівні археологічні дослідження.

Щільність могил була різною, що й обумовило характер розтушування розкопів і шурфів. Загальна площа розкопів склала більше 500 м². Потужність і насиченість культурного шару розмита – у верхній частині поселення 0,3-0,5 м, нижче – за схилом, очевидно, за рахунок змиву ґрунту зверху до 1,0-1,2 м.

На поселенні зафіксовано 6 кострищ різноманітної величини (від 1 до 1,2 м діаметром), що являли собою скупчення обпеченого середнього та дрібного каміння, кісток та кераміки. Одне з кострищ (№ 1) зафіксовано в куті наземної будівлі, від якої залишилося каміння кладки. Власне кут наземної будівлі був викладений із 3 невеликих вапнякових каменів, поставлених вертикально, також вертикально від цього кута на південь простежується ряд невеликих каменів. Довжина залишків “стінки” – 3-3,5 м. В цьому кострищі було виявлено фрагменти трьох посудин.

Таким чином, на поселенні виявлено залишки легкої наземної споруди, та не виключена наявність і будівель каркасно-стовпової конструкції.

Це поселення можна віднести до II групи балочного підтипу за класифікацією сабатинів-

ських поселень Південного Побужжя, запропонованою В.М. Ключенцевим [3].

Основу матеріальних знахідок, зафіксованих на поселенні, складають уламки керамічного посуду (180 одиниць), серед них – 132 стінки, 36 вінчиків, 12 денечь, та 1 ручка.

У верхній частині шару поселення виявлено один фрагмент катакомбної кераміки, ймовірно, змитого зверху. Стінка – з прокресленими лініями і орнаментациєю псевдо-ялинкою. По всій дослідженій частині поселення траплялися невідрізані фрагменти античної кераміки.

Колекція сабатинівського посуду представлена п'ятьма фрагментами, які дають уявлення про їх орнаментацию і форму, на відміну від основної маси керамічного матеріалу, дуже фрагментованого і невиразного:

1. Фрагмент частини вінчика банковидної посудини. Вінчик округлий, злегка відтягнутий назовні, стінки прямі, в 4 см від краю відтягнутий пружок шириною 1,5 см з похилими насічками, колір поверхні брунатний. Розміри фрагменту 6х6 см. Діаметр вінчика відновлюється до 18 см.

2. Фрагмент невисокої, злегка округлої посудини, типу глибокої миски. Вінчик округлий, дуже відтягнутий назовні, злегка нависаючий. В 1 см під ним – широкий валик, до 1,5 см, з округлими вдавленнями. Колір поверхні брунато-чорний. Розміри фрагменту 7,5х9 см. Діаметр вінчика відновлюється до 20 см. Можлива висота посудини – не більше 16-17 см.

3. Фрагмент вінчика невеликої округлої посудини. Вінчик округлий, нависаючий назовні, в 1 см під вінчиком пружок з невеликими вдавленнями. Колір поверхні чорний, залощений. Розміри 2,5х3 см.

Поряд з кострищем (№ 3) виявлено господарська яма циліндричної форми, забутована залишками з трьох посудин, дві з яких вдалося повністю реконструювати, третій представлений фрагментами товстих стінок:

4. Найнижчий фрагмент майже цілий. Вінчик злегка сплющений, нависає назовні, під ним пружок 1 см товщиною, з рівномірними рядом округлих вдавлень. Горло ледь виділено, плавно переходить в округлий тулуб. Сам тулуб – ближче до яйцевидної форми, дно вузьке. Колір поверхні сіро-чорний. Розміри: висота – 32 см, діаметри: вінчика – 24 см, тулуба – 30 см, дна – 12 см.

5. Середня та верхня частини знахідки дуже фрагментовані, але форма відновлюється. Вінчик відтягнутий назовні. Пружок нижче, ніж на першій посудині, на 2 см, його ширина – 1,5 см, округлі вдавлення рідші і крупніші, чітко виділено горло, ближче до циліндричного. Його висота 7-8 см, плечико та бік реконструюються погано, очевидно, були округлими, нижня час-

тина яйцевидна, дно пласке, вузьке. Колір поверхні сіро-чорний. Розміри: висота – не менше 34 см, діаметри: вінчика – 26 см, тулуба ~ 30 см, дна – 13 см.

Кераміка з поселення Балабанівка I в цілому репрезентує кераміку пізньосабатинівського часу, яка знаходить свою аналогію серед інших сабатинівських поселень як і Нижнього Побужжя (Жовтневе, Балабанівка VII та інші) так і Гранітно-Степового Побужжя (Бузьке I, Ташлик I, Виноградний Сад та інші) [4].

На поселенні виявлена незначна колекція кістяних знарядь (всього 4), представлена проколками, які були поширені у господарстві сабатинівців.

На дослідженій площі поселення виявлено невелику остеологічну колекцію, визначення якої проведено старшим науковим співробітником ІА НАН України, к.і.н. О.П.Журавльовим. На поселенні визначено 459 кісток 28-ми особин тварин: бика свійського (3 молодняку, 1 напівдорослого, 4 дорослих), вівці свійської (2 напівдорослих, 4 дорослих), кози свійської (1 дорослої), вівці і кози (1 молоді), свині свійської (1 дорослої), коня свійського (2 молодняку, 2 напівдорослих, 4 дорослих), зайця-русака (дорослого), тура (2 дорослих).

Аналіз остеологічного матеріалу з Балабанівки I дає змогу розглянути особливості співвідношення видів тварин в домашньому стаді, які вказують на практику комплексного осілого та рухливого скотарства його мешканцями. В осілому господарстві перевага надається тваринам найбільш практичним – коровам та волам, які погано переносять тривалі кочування, а в зимовий період нездатні добувати корм з-під снігу. Зате з цим добре справляються коні та вівці, які легко долають значні відстані. В результаті, в осілому господарстві за чисельністю переважає велика рогата худоба і практикується розведення свиней. Кочові скотарі, в свою чергу, надають перевагу вівцям і коням [5].

Література

1. Гребенников Ю.С. Отчёт о проведенных археологических исследованиях экспедицией НГПИ в 1997 году. – Николаев, 1997. – 9 с.
2. Миколаївський краєзнавчий музей, археологічний фонд, одиниця зберігання – Балабанівка I (кладовище), А 2256.
3. Ключинцев В.Н. Сабатиновская культура в Побужье (поселения и жилища) // Сабатиновская и срубная культуры: проблемы взаимосвязей Востока и Запада в эпоху поздней бронзы. – К.: Николаев-Южноукраинск, 1997. – С. 49-50.
4. Ключинцев В.Н. Поселения земледельцев и скотоводов позднего бронзового века Гранитно-Степного Побужья. – Киев-Южноукраинск, 1995. – С. 27.
5. Кушнір В.Г. Господарство і побут населення Південно-Західної України в епоху розпаду первісного суспільства: Автореферат дис. ... д-ра. іст. наук. – Одеса, 1999. – С. 12-13.
6. Бунятян К.П. Давнє населення України. – К.: Либідь, 1999. – С. 176.

Надійшла до редколегії 19.04.2006 р.

У скотарів степової смуги – зони ризикованого землеробства, накопичення худоби значною мірою стимулювалось умовами зимівлі тварин: саме взимку від холоду й голоду гине багато худоби, особливо молодняку. Цю сезонну кризу сабатинівське населення вирішувало шляхом організації скотарських баз та висілків. На основних поселеннях лишалася незначна кількість худоби – для потреб харчування та робоча. Основні ж стада більшу частину року випасали в степу. Але повернення худоби восени на поселення породжувало ряд проблем, насамперед, її утримання. Сабатинівці розв'язували їх шляхом розпорощення худоби по висілках, що полегшувало її утримання взимку. Це запобігало масовому падінню худоби через епізоотії [6]. Саме таким чином можна пояснити величезну кількість сабатинівських поселень, зокрема й з незначним культурним шаром та розміром, на яких будували кілька жител переважно каркасно-стовпової конструкції, або без них. Останні могли бути на зразок куренів, котрі важко фіксуються. Одночасно такі висілки скотарів були задіяні як стоянки в системі маршрутів за сезонних переходів худоби навесні-восени.

У районі пам'ятки Балабанівка I відомі ряд поселень сабатинівської культури: Водоканал II, Балабанівка IV, VII-X, XII, Галіцинівка VI-VIII, X, XV, Лісгосп I-III, Лимани VIII, IX, XII, Лупареве VI-VIII та інші, серед яких домінуючою за площею та товщею культурного шару є поселення Балабанівка VII, яке могло бути основним поселенням-базою, всі інші – периферією – стоянками та висілком.

Таким чином, поселення Балабанівка I, представлене незначною кількістю артефактів: архітектурними залишками, керамікою, виробами з кістки, мало характер висілку чи стоянки, яка функціонувала в господарській системі сабатинівських племен доби пізньої бронзи Степового Побужжя.